

A HARMINCÉVES SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM SZENTENDRÉN

Eredmények és feladatok

CSERI MIKLÓS

I. EREDMÉNYEK

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum az ország második legnagyobb néprajzi múzeumi intézménye. Megalapítására 1967. február 1-én került sor. Ekkor a Néprajzi Múzeum Falumúzeumi Osztályaként működött, majd 1972-ben önálló, országos gyűjtőkörű nemzeti múzeummá vált.

A múzeumalapítás célja az volt, hogy bemutassa Magyarország falusi parasztságának és mezővárosi kézműves lakosságának népi építészetét, lakáskultúráját, gazdálkodását és életmódját eredeti, áttelepített épületekkel és tárgyakkal, a 18. század közepétől a 20. század első feléig tartó időszakban.

Múzeumunk munkatársai által kialakított végleges tudományos terv több mint 350 építmény múzeumba telepítését irányozta elő, melyeket kilenc épületcsoportban, tájegységben kívánunk elhelyezni. A csoporton belül az építmények egy-egy parasztporta hagyományos rendjébe illeszkednek, és olyan szakrális, ipari és közösségi építményekkel egészülnek ki, melyek részei voltak a hagyományos faluképnek. A lakóházak és a gazdasági épületek egy-egy táj történetileg kialakult lakóháztípusát és jellegzetes melléképületeit reprezentálják. A hagyományos faluképet a temetőkből összegyűjtött sírjelek, a kálvária, malmok és kiegészítő objektumok teszik gazdagabbá. A tervezett kilenc táji csoport (Felső-Tiszavidék, Felföldi mezőváros, Észak-Magyarország, Közép-Tiszavidék, Alföld, Dél-Dunántúl, Balaton-felvidék, Nyugat-Dunántúl, Kisalföld) elkészülte után összességében hazánk 18–20. századi építészeti hagyományát történeti örökségként őrzi meg.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a skandináv és nyugat-európai szabadtéri múzeumokhoz képest megkétszerezten valósult meg. Ennek következtében viszont ki tudta kerülni a történetiség, az anyag- és szerkezethűség, az áttelepítés technikájának korábbi buktatóit, és ki tudta alakítani saját korszerű tudományos koncepcióját. E koncepció sarkalatos pontjai közül legelőször a *történeti-néprajzi* hitelességet kell kiemelnünk. A kutatások feltárták a magyar nyelvterület lakóháztípusait, azokat a táji variációkat, melyek a 17–18. századtól kezdve öltöttek önálló formát és virágkorukat a 19. században érték el. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum lényegében e korszak és a 20. század fordulója idején domináns falusi, mezővárosi épületállomány legtipikusabb, legjellemzőbb táji változatait gyűjti össze és őrzi meg. A szabadtéri kiállítás tükrözi a táj jellemző településszerkezetét, amelyben az építmények nem elszigetelten épülnek fel, hanem az egykori parasztporták rendszerében, egységbe foglalva és mutatva a paraszttüzem összetartozó épületeit, a lakóház mellett a gazdasági épületeket és más kiszolgáló létesítményeket. Valamennyi épületet berendezzük a korának, a lakók foglalkozásának, szociális helyzetének, vallásának, nemzetiségének megfelelő berendezési tárgyakkal, munkaeszközökkel, textíliákkal, az ünnepek és a mindennapok tárgyi kellékeivel. Ilyenformán múzeumunk nemcsak

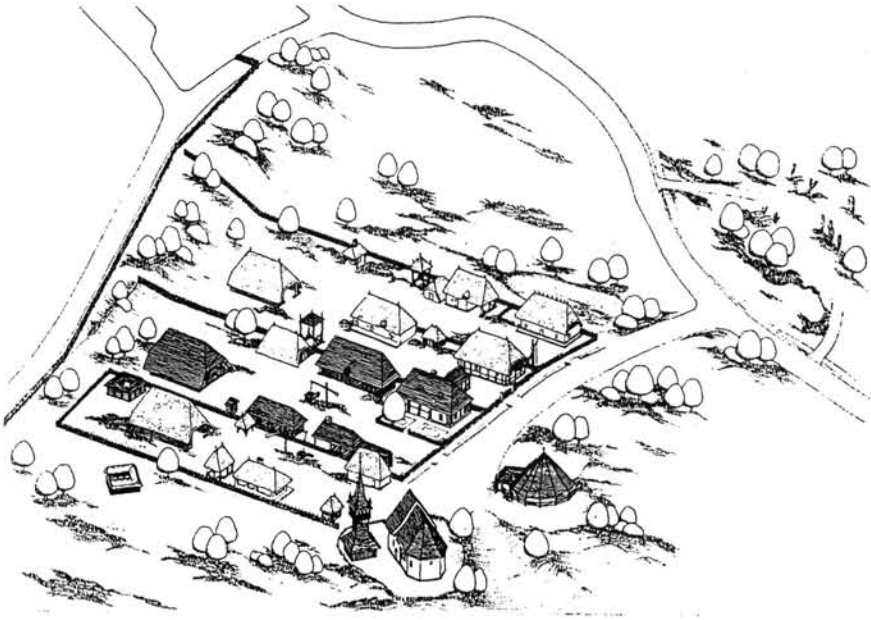
épületgyűjtemény, hanem az épület a berendezésével, a szemléltetett foglalatosságokkal, szokásokkal (kenyérsütés, mosás, étkezés, ravatal, halottsiratás stb.), valamint a portához, illetve a tájhoz kapcsolódó háziipari, kézműipari és kommunális építményekkel együtt voltaképpen olyan múzeumot alkot, ahol az egykori falusi, mezővárosi életmód egészét tudjuk szemléltetni meghatározott időmetszetben.

A hitelességhez szorosan hozzátartozik az *anyag és a szerkezetek hitelessége*. A kiválasztott objektumok általában nem a megtalálás állapotában kerülnek múzeumba, hanem vissza kell kapniuk azt az anyagot, formát és szerkezetet, amelyet viseltek a reprezentálni kívánt időmetszetben. Ezért le kell fejteni róluk a változtatásokat, toldásokat, hozzáépítéseket és vissza kell állítani korábbi formájukat. A hitelesség sarkalatos része az *anyag*, a *szerkezet*, a *méret* és a *forma*, valamint az épület mikrokozmoszának hitelessége. Múzeumunk arra törekszik, hogy az áttelepített épület felépítése során az elkorhadott anyagok és szerkezetek helyett az eredetinek megfelelő építőanyagot használjuk és az eredeti szerkezeteket alkalmazzuk az eredeti méretekkel és a hagyományos technológiával.

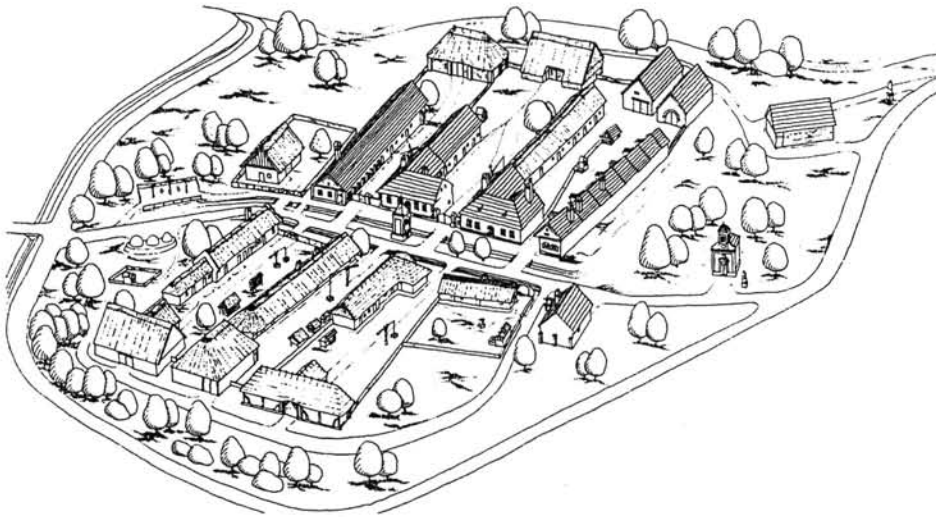
A történeti-néprajzi hitelesség fontos összetevője a *berendezés*. A korábban alapított – főleg skandináv és nyugat-európai – szabadtéri múzeumokkal ellentétben Szentendrén minden épületet berendezünk. A berendezések – bútorok, textíliák, háztartási és munkaeszközök, tárolóedények stb. – a nyílászárókkal, tüzelőberendezéssel együtt mintegy „felöltöztetik” az épületet, hitelesítik múltját. A berendezési tárgyak érzékeltetik elsősorban a nemzeti-ségi és vallási hovatartozást, az egykor benne lakók szociális helyzetét, foglalkozásuk, munkájuk sajátosságait. A házbeli tárgyak elrendezésével, csoportosításával szemléltetjük a családi ünnepek eseményeit, a házban és környékén végzett háziipari munkákat, az ételkészítés módozatait, a nyersanyagok feldolgozásának változatait, s a házbeli élet még sok-sok mozzanatát.

Végül az eredetiségnek és a hitelességnek – elveink szerint – meg kell jelennie a *faluképben* is. A magyarországi falvak és mezővárosok hosszú történeti fejlődés során, számos geográfiai, szociális és egyéb tényezőtől befolyásoltan alakították ki arculatukat. Minden településen jelen voltak azok az épületek, amelyek a közösség igényeit elégítették ki. Ennek következtében múzeumunknak a településszerkezet és településforma érzékeltetésén túlmenően tartalmazni kell ezeket az objektumokat is: a *szakrális építményeket* (templom, harangláb, kápolna, kálvária, szoborfülke, imaház stb.), az *oktatási intézményeket* (iskola, óvoda) és a *közösséget szolgáló más objektumokat* (községháza, pásztorház, közkút, mosóház, tűzoltó szertár, falusi bolt, kocsmá, postaállomás stb.). Ezek áttelepítésével, esetleg rekonstrukciójával válik teljessé és érzékelhetővé a 19. század végének magyarországi faluja a maga valóságában.

Az elmúlt évtizedekben nálunk is kialakult a szabadtéri múzeumok építésének módszere, a kiszemelt építmények áttelepítésének gyakorlata. A leendő múzeum tartalmát összefoglaló és indokoló tudományos koncepció szerint kiválasztott építmények áttelepítését alapos tudományos kutatómunka előzi meg, amelyet néprajzkutatók és építészek végeznek el. E munka eredményeként kerül sor az épület lebontására, dokumentálására, múzeumba szállítására. A bontási tapasztalatok alapján készül el a múzeumban felépítendő objektum részletes néprajzi és műszaki terve, a berendezés terve, majd azoknak a kulturális rendezvényeknek, foglalkozásoknak a terve, amelyek az épülethez vagy környezetéhez kapcsolódnak. Mindezek ismeretében kerül sor az objektum felépítésére a múzeumban kijelölt helyén, konzerválására, majd a restaurált és konzervált tárgyakkal való berendezésére. Az itt nagyon röviden vázolt, bonyolult és összetett munkafolyamat eredményeként jelenik meg a látogató előtt az épület, illetve az egész „falú”, tájegység, érzékeltetve és szemléltetve egy hajdan volt műveltség jellemző jegeit.

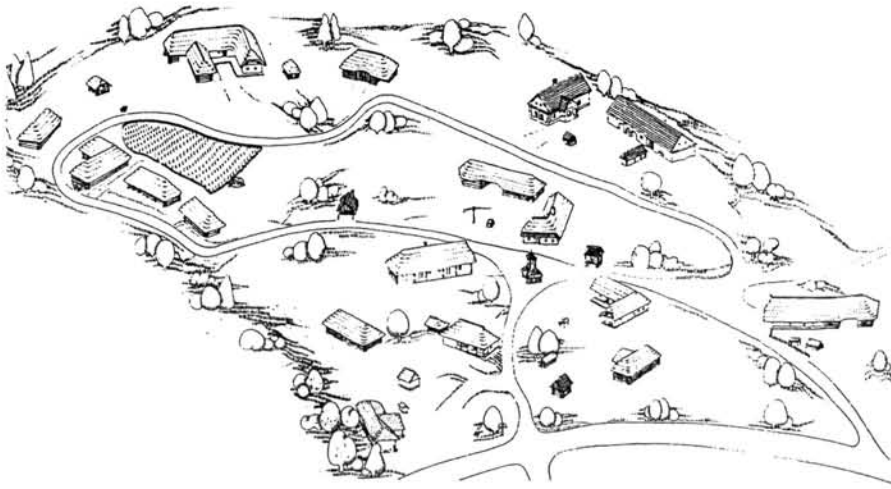

1. kép. A Felső-Tiszavidék tájegység telepítési térképe

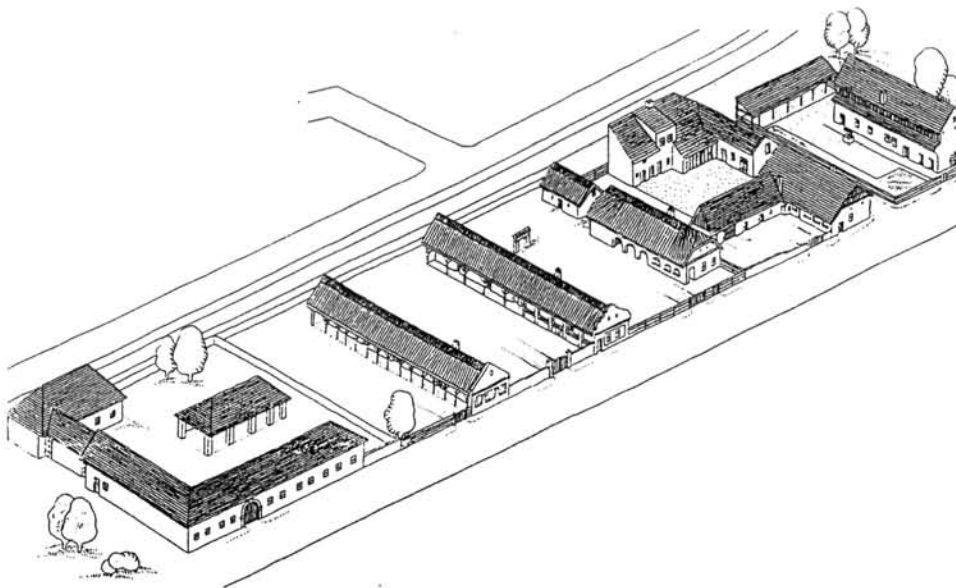

2. kép. A Kisalföld tájegység telepítési térképe

Napjainkra elkészült a Felső-Tiszavidék (1974), a Kisalföld (1987) és a Nyugat-Dunántúl tájegység (1993), s dinamikusan épül az alföldi mezőváros épületcsoportja. A Felső-Tiszavidék épületcsoport az ország északkeleti sarkában, Szlovákia, Ukrajna és Románia közé ékelt területen élt népesség falusi építészetét örökíti meg. A kiválasztott

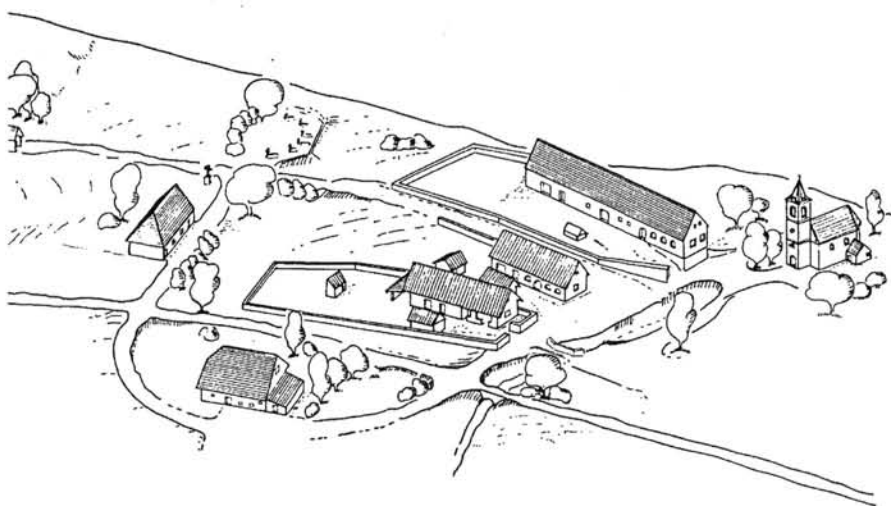

3. kép. A Nyugat-Dunántúl tájegység telepítési térképe

4. kép. Az alföldi utcásor telepítési térképe

épületek elhelyezése a tájon jellegzetes és hagyományos településszerkezetet tükrözi. A széles utca egyik oldalán állnak a porták lakóházaikkal és gazdasági épületeikkel. Mindegyik lakóház a berendezésével együtt különböző társadalmi réteg életmódját tükrözi, mint ahogyan a házhoz tartozó gazdasági épületek is a gazdaság nagyságának és jellegének felelnek meg. A tájegységet az utca végére épített templom és harangláb uralja.

5. kép. A Bakony–Balaton-felvidék tájegység telepítési térképe

A gerendavázis, vesszőfalú, tapasztott és meszelt, faszindellyel fedett templom Mánd községből származik és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyik ékessége. A II. József türelmi rendeletét megelőző időkre jellemző módon külön épült harangtoronyának – mely Nemesborzováról származik – faszerkezete a 17–18. századi ácsművesség remeke. Formája és sziluetdje a múzeum emblémájává vált.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum második elkészült tájegysége a *Kisalföldről* származik, amely az ország északnyugati részén elterülő nagytáj népi építészeti emlékeit tartalmazza és őrzi meg. A földrajzilag és etnikailag igen összetett tájon élt magyar, német és horvát népesség a kedvező természetföldrajzi és piaci viszonyok, a tájat megülő számos mezőváros és város közvetlen hatása következtében igen magas színvonalú építészeti és lakáskultúrát alakított ki a 18–19. században. Az épületcsoport az egykori orsós kiszélesedésű utca két oldalára települt, kiegészítve egyik végén kápolnával és kovácsműhellyel, a másik végén malommal, kálváriával és közös kemencével, az utca közepén kis harangtoronnyal. Mindezek együttvéve a jellegzetes kisalföldi faluképet tükrözik. Az utca két oldalán nyolc porta sorakozik, mindegyik más-más kisebb tájat képvisel. A portákat pajták zárják le, melyek egymás mellé, egy sorban telepítve gyűrűként fogják körül a múzeumban rekonstruált falut.

A múzeum dombosabb, tagoltabb részére telepítettük a Szabadtéri Néprajzi Múzeum harmadik épületcsoportját, a *Nyugat-Dunántúl tájegységet*, amely három kisebb táj, az Őrség, Göcsej és Hetés építészeti emlékeit őrzi és mutatja be. A múzeumba telepített épületcsoport elrendezése a középkori múltra visszatekintő szórványtelepülések, a „szerek” rendszerét szándékozik érzékeltetni egy faluközponttal, ahol a felsőszenterzsébeti harangtorony és egy közkút áll. E köré a faluközpont köré telepítettük elszórtan a 4–6 épületből álló parasztportákat. A táj jellegzetesen a faépítészet területe, ahol a dús erdők kínálta fából boronafalú, illetve talpas-gerendavázis szerkezetű épületeket emeltek, ollószáras, szelemenes tetőket kötözött zsúpszalmával fedték. A több helyiségből álló lakóházak egy része kémény nélküli volt, és az igen nagy múltú füstöskonyhás parasztház típusát képviselte. A Nyugat-Dunántúl épületcsoport elkülönített része az egykor jelentős zalai szőlő- és borkultúrának állít emléket. A múzeumban itt szőlőskertet alakítottunk ki, a

6. kép. A botpaládi telek és építményei a Felső-Tisza vidék tájegységben

végében laza sorban öt présházpincét építettünk fel, melyek a táj legjellegzetesebb pincetípusait képviselik. Berendezésük a borfeldolgozás és bortárolás eszközanyagát szemlélteti.

Az elmúlt években megkezdődött az alföldi táj épületeinek áttelepítése is. E hatalmas kiterjedésű nagytájról egy utcásor kialakítására van mód, ahol már áll a Bajáról áttelepített tímárműhely. 1998 szeptemberében nyitottuk meg a nagykörösi kékfestőműhelyt, a hajdúbagosi kismemesi lakóházat és az alföldi pékséget.

Folyamatosan gyarapodnak a kiállításépítést és a tudományos kutatómunkát szolgáló múzeumi gyűjtemények; több mint 60 ezer tárgy található a raktárakban, több mint 100 ezer fényképfelvétel, sok ezer lapnyi néprajzi, építészettörténeti és műszaki dokumentációt tartalmaz a *Magyar Népi Építészeti Archívum*. Gyakorlatilag napjainkra ez az archívum az ország legnagyobb népi építészeti gyűjteményévé vált, mely a múzeumban felépülő objektumokon kívül az egész nyelvterületről gyűjti a pótolhatatlan adatokat és dokumentumokat pusztuló népi építészeti emlékeinkről. A 90-es években megkezdődött a gyűjtemények számítógépes nyilvántartása és feldolgozása.

A múzeumot 1981-ben tudományos kutatóhellyé minősítették, tudományos évkönyvünk a *Ház és Ember*, melynek eddig 11 kötete jelent meg. Nemzetközi konferenciasorozatunk és annak kötetei (Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében 1989, Dél-Dunántúl népi építésze 1991, A Kisalföld népi építésze 1993, A Nyugat-Dunántúl népi építésze 1995, A Balaton-felvidék népi építésze 1997) a magyar népi építészeti kutatások kézikönyveivé váltak. Tájékoztató periodikánk a TÉKA, mely 1979-től a múzeumi műhelymunka apróbb részleteiről tájékoztatja a szakmai és érdeklődő olvasóközönséget. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum szakembergárdája aktív részese az országos és regionális kitekintésű építészeti összefoglalások elkészítésének (Pl. Magyar Néprajz IV. kötet, Vas megye népművészete, Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete stb.).

7. kép. Az uszakai kismemesi lakóház a Felső-Tisza vidék tájegységben

Az utóbbi időben kialakult a kiállításokat kiegészítő, gazdagító háziipari és kézműipari bemutatók, foglalkozások, folklórműsorok rendszere. Minden korosztály számára kidolgoztunk múzeumpedagógiai órákat, programokat. Információs rendszerünkkel, népszerűsítő, 3 nyelvű kiadványainkkal, kiállításvezetőinkkel minél rétegzettebben szeretnénk közérthetővé tenni a hazai és külföldi látogatók számára a kutatásainkban és kiállításainkban megtestesülő tudást és ismereteket.

Felépültek a közönséget szolgáló építmények (vendéglő, söröző, üzletek, szatócsbolt), jelentős parkosítás történt, a múzeum új bejárati épületet kapott, s bővítettük parkolónkat, pihenőhelyeinket is. Mindezt annak érdekében, hogy a múzeum megtekintésére – ami jelenleg 6,5 órát vesz igénybe – ideérkező látogatók megpihenhessenek, kulturált kiszolgálásban részesüljenek. Napjainkra a múzeumoknak a kiállításépítő, kutató és népszerűsítő szerepeken túl egyéb szolgáltatásokat is fel kell vállalniuk, egyenes arányban a múzeummal szemben támasztott társadalmi elvárásokkal.

II. FELADATOK

1. Az állandó kiállítások felépítése

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum minden munkatársa és természetesen a magam nevében is bátran kijelenthetem, hogy a múzeum állandó kiállításainak felépítése, a több évtizede kialakított program befejezése a legfontosabb feladat. Ennek több oka is van. Az első és legjelentősebb az, hogy az épületállomány 90%-a majd két évtizede kiválasztott, s lebontott, a depókban várja az újraépítést. A házak-épületek berendezésére szolgáló tárgyi anyag 80%-a is már raktárainkban található, konzerválásra, kiállításra várva. A fokozatosan romló pénzügyi lehetőségek miatt, az állami szubvenció csökkené-

8. kép. A Kisalföld tájegység bal oldali utcasora

9. kép. A Kisalföld tájegység távlati képe

sével arányosan lassul az építési ütem, hiszen egyre kevesebb jut a költségvetésből építésre, fejlesztésre.

Ezzel egy időben – ha kis mértékben is, de – a növekedő épületállomány folyamatos karbantartást, felújítást igényel, mely ugyancsak a fejlesztésre fordítható pénzeket

csökkenti. Mindezek folyamodványaként az eredetileg tervezett építési ütem drasztikusan lecsökkent, évente 1–2 épület tud csak elkészülni önerőből.

Már magában ez a tény is súlyos károkat okoz a muzeológusi-munkatársi gárda munkamoráljában, de nem ez a legjelentősebb következmény. Az ideiglenesre készített, rövid távra épített, szabadon álló, oldalfal nélküli depókban a rendkívül hitelesen és aprólékosan lebontott, megmentett épületelemek erodálódnak. A fa boronák, gerendák elkorhadnak, a nyílászárók szétmállanak, az időjárás és az egyéb kártevők alapos pusztítást végeznek. Igaz ugyan, hogy a bontáskor nagyon alapos felmérések, konzignációk, fotók stb. készültek, tehát a rekonstrukció megvalósítható, de veszélybe kerül(t) a múzeum alapvető koncepciója. Ti. az „eredeti, áttelepített és hitelesen újra felépített” – alapgondolat (mission statement) módosul(hat). Míg 10 éve a lebontott épületelemeknek több mint 50%-a újra beépülhetett, napjainkra ez már a 40% alá süllyedt!!

Tehát, ha folytatódik ez a tendencia, fennáll a veszély, hogy módosítani kell a múzeum alap célkitűzéseit, központi gondolatosságát.

2. A tudományos-telepítési koncepció felülvizsgálata, esetleges korrekciója

Az 1960–70-es évekre, a magyar néprajz legjelentősebb képviselői által lefektetett, majd a jelenlegi szakembergárda által többször is finomított tudományos-telepítési koncepció megítélésem szerint a mai napig is érvényes. Az európai szabadtéri múzeumokkal való összevetésben is megállja a helyét, korszerű, átfogó és alapos mind elképzeléseiben, mind pedig „skanzenológiai” módszertanában. De ... Már az alapkonceptió kialakításakor felmerültek bizonyos kérdések, melyek az eltelt idő óta csak tovább élesedtek. Ezek az *időbeli, térbeli és tematikai* bővülés igényét vetik fel.

Már jelen írásunk bevezető soraiból kiderült, hogy a telepítési koncepció a 18. század közepétől a 20. század első évtizedeivel bezáródó *időszakot* öleli át. Ez eredetileg egyrészt abból, hogy az épületanyagok, illetve épületállomány romlandósága miatt korábbról nem nagyon volt lehetőség építményt áttelepíteni. A másik oldalon pedig az ún. „hagyományos” néprajzi felfogás az I. világháború utáni kultúrjelenségeket nem igazán tekintette a szaktudomány érdeklődési körébe vonandónak.

Területileg az alapkonceptió csak az akkori (és jelenlegi) országhatárokon belüli – közismert politikai okok miatt – népi építészet elemeit, tárgyait gyűjtötte és kutatta, noha a kultúrjelenségek a népi építészet, lakáskultúra és életmód esetében sem tisztelik az adminisztratív határokat. Dicséretére szóljon az eredeti tervnek, hogy a hazai nemzetiségeket megfelelően képviselte.

Tematikailag is egyfajta szűkítés volt a jellemző, hiszen az említett időszak falvakban és mezővárosokban élő parasztjainak és kézműveseinek az építészetét és életmódját kívánta bemutatni. Számptalan európai szabadtéri múzeummal ellentétben nem fordított figyelmet egyéb néprétegek építészetére (pl. nemesek, munkások, városi polgárok stb.) és életmódjára.

Az előbb felsorolt „hiányok” valódisága azonban koncepcionális döntés kérdése. Azt kell ugyanis eldönteni, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum mi is akar igazából lenni. „Csak” az eredeti „mission statement”-nek megfelelő, egy meghatározott időintervallumot, egy meghatározott társadalmi réteget, egy meghatározott területen belül bemutató múzeum vagy az eredeti tudományos tervet módosító, az egyre erőteljesebben jelentkező társadalmi elvárásoknak megfelelő olyan szabadtéri múzeummá válik, mely felvállalja a fentebb említett koncepcionális bővítést.

10. kép. A süttőri lakóház első szobája a Kisalföld tájegységben

Az évezred, illetve évszázad fordulóján már a 20. század eleje is a messzeségbe tűnő távlatoknak tűnik. Szükség van az 1930–40-es éveknek, a II. világháború időszakának, az ún. *szocialista időszak*nak a bemutatására is, mind építészeti, mind a lakáskultúra és életmód tekintetében. Ráadásul ezek a korszakok is kialakították a maguk sajátos építészeti jelenségeit; pl. ONCSA ház, FAKSZ ház, kocka ház, melyeknek 1–1 példányra meg kellene, hogy jelenítődjön a szabadtéri múzeumban is.

Az időbeliséggel párhuzamosan a tematikai bővülés is igényként merül fel. Hiányoznak a bemutatott épületek közül cselédházak, „amerikás házak”, bányász-munkás-kolóniák (gyönyörű példányai láthatók pl. Walesben vagy Hollandiában) építményei, polgári épületek, cigánytelepek, esetleg gettók objektumai is, természetesen hitelesen berendezett enteriőrökkel, életmódbemutatókkal. Továbbgondolva a kérdéskört, aktualizálássá válik pillanatokon belül a hétvégi házak, a „víkendek” bemutatása is, hiszen az 1970–90-es évek jellemző építészeti és életmódbeli megnyilvánulásai voltak.

Az 1990-es világpolitikai változások következtében reális esélye van annak, hogy megjeleníthessük a határainkon túli magyarság jellegzetes épületeit és életmódjukat is. Természetesen a kiválasztás során különös figyelmet kell szentelnünk a valós típusok kijelölésének. A felvidéki ház vajon mennyire lesz egyedibb, mint az Észak-Magyarország tájegységben most is szereplő, de „ideáti” márianosztrai ház; vagy hozhatnánk példát a szalafői kerített ház és burgenlandi megfelelője esetében is. Tehát a kiválasztásnak nem lehet csak az a szempontja, hogy „odaátról” származik, hiszen már korábban leszögeztük, hogy a kultúrhatárok nem egyenlők az adminisztratív határokkal.

11. kép. A veszkényi kálvária a Kisalföld tájegységben

Itt vetődhet fel az emigrációba szoruló magyar népesség építészetének és életmódjának bemutathatósága. Írországból gyönyörű példáját láttam annak, hogyan élt pl. a Kennedy család (1840–50) körül a kivándorlás előtt a hazai földön és utána az „újvilágban”. Vajon nem lenne-e érdemes ezt is megvalósítani Szentendrén?

3. „Építészeti múzeum” vagy „életmódmúzeum”?

Ez a dilemma évtizedek óta végigkíséri az európai szabadtéri múzeumok történetét. A kezdeti időszakban egyértelműen az építészeti-építészettörténeti jelleg volt az erőteljesebb. A II. világháború óta azonban – elsősorban társadalmi igény miatt – felerősödött az életmód bemutatásának szükségszerűsége. Szentendrének különös varázsa az, hogy jól kombinálja az építészeti jelleget a benne megnyilvánuló életmód-szituációkkal. Európa első 3 szabadtéri múzeuma közé sorolnak bennünket a berendezéseink és élet-szituációink, az ún. „prezentáció” tekintetében.

Ezt a helyet őrizendő, szükség lenne egyfajta bővülésre is, hiszen sok esetben izgalmas életszituációkat bemutató épületeink (pl. postaállomás, vasútállomás, műhelyek, közösségi épületek) azért hiányoznak, mert nem volt népi építészeti karakterük. A látogatót elsősorban a szabadtéri múzeumok milliója, a „körbeölelés”, a „részessé -válás”-effektus vonzza, s ezt az életmód-szituációk mind szélesebb bemutatásával szolgálhatjuk ki. Fontos persze a hiteles, karakteres építmény is, hiszen ez adja a keretet, de ma már ez a szempont nem lehet domináns.

4. A tudásanyag közvetítése – közművelés

Az, hogy a múzeumok, így a szabadtéri múzeumok feladatköre a gyűjtés-megőrzés-kutatás-kiállítás funkciókon túl is gazdagodott, bővült, az nem kérdéses. Társadalmi

12. kép. A szilsárkányi kovácsműhely belsője

igény van arra, hogy a közgyűjteményekben felhalmozott tudásanyagot minden korosztály felé érthetően közvetíteni is tudja a múzeum. Ezért értékelődik és értékelődött fel a múzeumi közművelés feladatköre. Tudományos ismeretterjesztés, múzeumpedagógia, tárlatvezetések, fesztiválok, kiadványok és még sorolhatnám milyen eszközök állnak rendelkezésre.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum e tekintetben úgy érzem időben váltott. Az ún. „hagyományos” népművelés gondolatosságán és eszközein hamar túlléptünk. Nem a múzeumnak kell órákat tartani, tanár helyett tanárnak lennie, vagy gyermekmegőrző szerepet vállalnia. A múzeum feladata, hogy olyan anyagokat, módszertanokat állítson elő, melyet az iskolák vagy egyéb látogatói csoportok használni tudnak, s saját maguk feldolgozhatják azt. A tanítók-tanárok tanítása lehet csak a mi feladatunk, nem a szerepátvállalás.

Tudományos feldolgozottság és megalapozás nélkül hiteltelen minden ismeretátadás. Tehát minden látogatói rétegnek, nációnak az ő szintjén és nyelvén megszólaló anyagokat kell előállítanunk, melyet komoly szakmai kontroll kísér. Hasonlóképpen az információáramlás-információs rendszer kiépítés is csak koncepciózus lehet. Több nyelven, műveltségi szinteknek megfelelő információszolgáltatás szükséges, a korszerű technológiák és eszközök igénybevételel.

Kulcsfontosságúnak tartom, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum az általa összegyűjtött ismeretanyagot a kiállításokon, rendezvényeket túl társadalmi méretekben is „fogyasztható” módon terjeszthesse. A szaktudományos cikkek és kiadványok csak egy fontos, de nagyon szűk réteget érintenek meg. A témaválasztásukban – noha jelentősek – is sok esetben ezoterikusak.

13. kép. A Nyugat-Dunántúl tájegység épülecsoportja

Ezek fontosságának hangsúlyozásával meg kell keresnünk azokat a témákat, melyek ösztársadalmi érdeklődésre is számot tarthatnak. Mire gondolok?

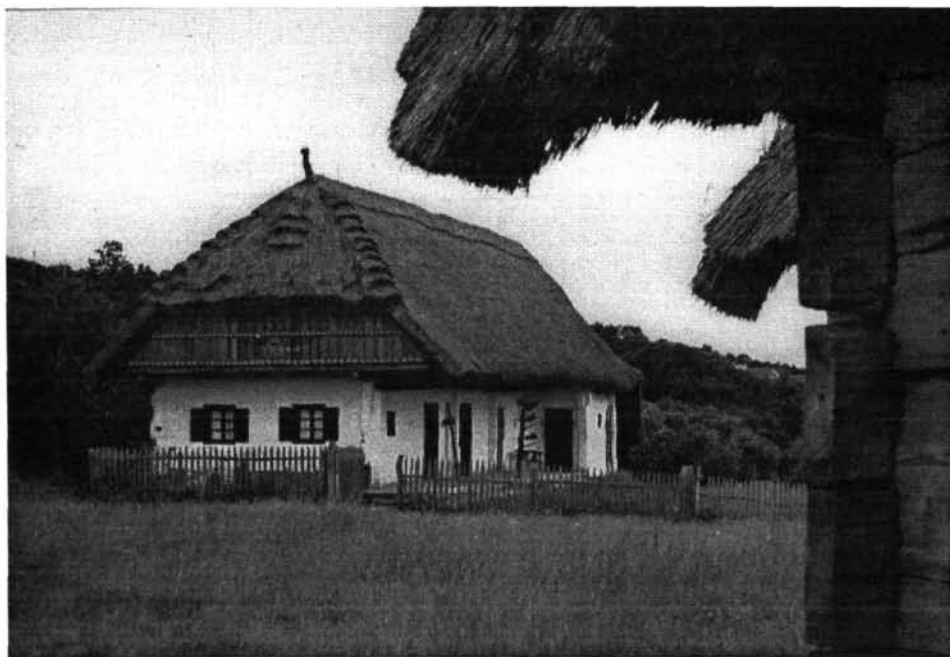
Pl. ösztársadalmi jelenség a deviancia, a kisközösségek szétesése, a gyökerek, személyi és kulturális identitások elvesztése. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum rendezvényeivel, életmód-rekonstrukcióival pozitív példákat adhat ezek orvoslására.

Vagy... A vidéken pusztulnak a „rég” épületek, mindent elönt a gyári termék, a sorozatgyártmány, senki nem figyel a hagyományos eljárásokra, technikákra. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a maga eszközeivel (pl. búboskemence és kályhás könyvek, kiállítások, módszertani előadások és kiadványok) segíthetne ezen. Finnországban láttam, hogy 12 táblás vándorkiállítást szervezett a Seurasaari (Finn Szabadtéri Néprajzi Múzeum) arról, „hogyan állítsuk helyre a régi épületeket?” – s ezt elvitték a legkisebb településre is, hogy az emberek tanuljanak belőle.

Vagy.... A kézműipar, a természetes anyagok megmunkálása, a kézzel történő alkotás kiveszőben van komputerezált világunkban. A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban megőrizzük a technológiákat, anyagokat és műhelyeket. Táborokkal, oktatási programokkal segíthetnénk feleleveníteni az emlékeket.

S folytathatnám még a sort a műemlékvédelemmel, a természetes anyagok használatával, környezetvédelemmel, biokertészettel, hagyományos konyhakultúrával, természetes építőanyagok újra divatba hozásával stb.

Egyszóval, Györffy István szellemében közérthetően, a társadalmi elvárásoknak és igényeknek megfelelően segíteni a társadalmi-kulturális folyamatokat – ez kell, hogy feladatunk legyen.

14. kép. A rádicsi lakóház a Nyugat-Dunántúl tájegységben

5. Műtárgyraktárak-műtárgyvédelem-állagmegóvás

Ezek alapvető muzeológiai feladatok a világ bármely múzeumában. Ami Szentendrén sajátossá teszi, az több okra is visszavezethető. Az építésnél már említett ideiglenesség a műtárgyraktározást is nehéz helyzetbe hozta. A 60–70-es évek gyűjtési-bontási időszakában tízezerrel jöttek be a tárgyak, sokszor meghatározatlanul, áttekinthetetlen csoportosításban, borzalmas, raktáraknak nevezett sufnikba, melléképületekbe zsúfolva. Tisztítás, konzerválás szinte semmi sem volt. Ennek feldolgozása még ma is tart, noha még évtizedekig nem lesz arra kapacitás, hogy restaurátoraink a raktári tárgyakat is kezelésbe vehessék.

Egészen speciális az a jelenség, hogy a mind részletesebb és alaposabb berendezések, életmód-szituációk kialakítása érdekében teljes, átfogó, sokszor helyiségenként a százas nagyságrendet is meghaladó számú tárgyakat állítunk ki. Olyan enteriőrökben, amelyek hitelesek külső megjelenésükben, elhelyezkedésükben, csak éppen a mindennapi életben szükséges alapvető momentumok hiányoznak, mint pl. emberi jelenlét, fűtés, használat stb. S a tárgyak azonnal nem úgy „viselkednek”, mint ahogy a múzeum azt szeretné. A fűtetlenség, az állandó „életszerű” hőmérséklet és páratartalom hiánya miatt a textilek szétszakadnak, a bútorok felpenészednek, a vasak megrozsdásodnak, a képek felhólyagosodnak. Ha pedig netalán még használjuk is a tárgyakat (pl. teknőket, szakajtókat a pékségben), akkor pedig azok előbb-utóbb eltörnek, elkopnak, elhasználódnak.

S itt a dilemma! Eredeti tárgyakat tegyünk az enteriőrökbe, vagy hiteles másolatokat? Megmarad-e az utóbbi esetben a múzeum „bukéja”, az eredetiség? Milyen konzerváló módszereket kellene kitalálni az „örökkévalóságnak” épült szabadtéri múzeum épületeinek és tárgyainak megőrzésére?

Hasonlóképpen megoldandó feladat az épületek konzerválása, az elhasznált elemek pótlása. Már az is probléma, hogy a mai napig nem dolgozott ki a restaurátor szakma olyan egzakt eljárást, mellyel a fa vagy egyéb építőanyagok életkora hosszú távra megőrizhető lehetne. Ha azt állítjuk, hogy hiteles, eredeti áttelepített épületekkel építjük fel a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot, akkor a varázs a 200 éves gerenda vagy a szemöldökfa „régiségében” keresendő. Az évtizedek folyamán azonban törvényszerű a korrózió, s hovatovább eljön az az idő, amikor már egyetlen elem se lesz eredeti. A hitelességről a bevezetőben szoltam, tehát a pótlás szakszerűsége nem kérdéses, csak a kérdésfelvetés teoretikus, de ugyanakkor lényegi is. Hogyan dolgozzuk majd fel ezt a dilemmát?

Folytathatnánk még a sort az *infrastruktúra* fejlesztésével, a múzeum *üzemeltetésével*, a *közönségfogadás* egyéb területeinek felsorolásával, illetve az itt fellépő feladatokkal, de majd egy másik alkalommal. Nézzük inkább a jövőt, a lehetőségeket.

III. KIUTAK

1. Múzeumépítés

Törekvéseink sikerrel jártak 1996 után, s 1997-től megindult egy teljesen új tájegység, a Bakony–Balaton-felvidék építése. A 27 épület – mely magában foglal 4 lakóportát, 1 rk. templomot, vízimalmot, cédulaházat, olajütőt, mosóházat, tűzoltószertárat, kálváriát, 3 szőlőhegyi pincét és több kisebb-nagyobb gazdasági építményt – a 2000. évre történő felkészülés keretén belül épülhet meg.

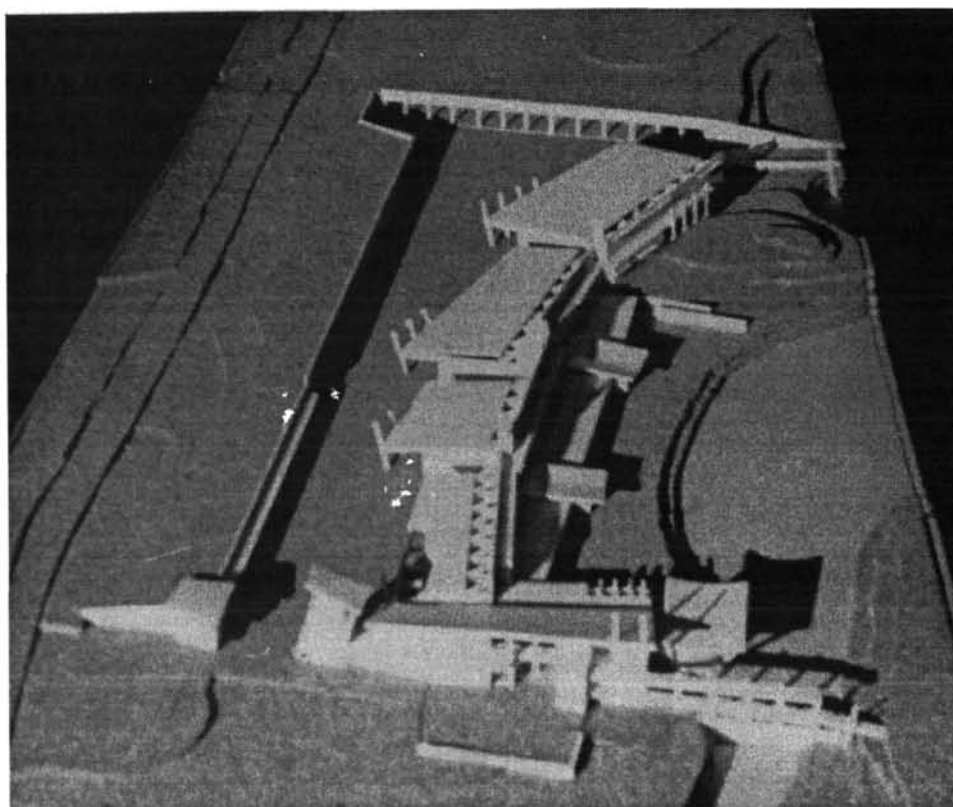
Ez példaértékű üzenettel bír számunkra. Először is a kulturális kormányzat is felismerte, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum építését fel kell gyorsítani, s a millenniumi rendezvények központi keretéből lehet is finanszírozni. Másrészt jó tapasztalatszerzés lesz a mi számunkra is, részben azért, hogy képesek vagyunk-e ilyen felgyorsított ütemű kiállításfejlesztésre, részben azért, hogy kialakulhat-e végre a múzeum köré egy olyan szolgáltató szféra, mely el tudja majd látni a szükséges munkákat. Ugyanis az is kiderült, hogy saját erőből – mely létszám a központi előírások miatt fokozatosan csökken – már nem vagyunk képesek jelentős volumenű építésre. Fizikai állományunk kapacitásának túlnyomó többsége kimerül a karbantartási és fenntartási munkálatokban.

Üzenetértéke van e programnak abban az értelemben is, hogy végre bebizonyíthatjuk a kormányzat számára, relatíve milyen kis beruházási összegekből mekkora fejlesztéseket lehet a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban elérni. Végző célunk az, hogy 2000 után bekerüljünk az országos múzeumi rekonstrukciós programba, s végre belátható időn belül elkészülhessen a múzeum. Számításaink szerint 8 év alatt, évi mintegy 200 MFt-os támogatással megvalósíthatnánk álmainkat. A múzeum felépülhetné végre.

2. Koncepcionális kérdések

Az elmúlt év, illetve az elkövetkező időszak feladata a koncepcionális tisztázások elvégzésének időszaka. A múzeum szakembergárdája „letette a tudomány asztalára” azokat az új eredményeket tartalmazó összegzéseket (pl. Magyar Néprajz IV. kötetében az Építkezés fejezet, regionális konferencia kötetek, megyei népművészet monográfiák, önálló monográfiák, magyar és idegen nyelvű cikkek sokasága), melyekre támaszkodva lehet koncepcionális döntéseket, változtatásokat hozni.

15. kép. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum új kiszolgáló épületének makettje

Korszerűsödött a „hivatalos” néprajzi felfogás, új eredményeket hoztak az Árpád- és kora középkori, középkori ásatások, pozitívan alakultak a politikai, kultúrpolitikai viszonyaink. Egyszerűen megteremtődtek azok az alapok és feltételek, melyek segíthetnek az időbeli, térbeli és tematikai módosítások elvégzésében.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyre jobban integrálódik a nemzetközi „skanzenológiai” vérkeringésbe (cserekapcsolatok, pozíciók az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségében, közös tudományos programok), s ezáltal szabadabban áramolhatnak az információk, az innovációk átvétele könnyebbé válik. Legkésőbb 2000-ig a koncepcionális módosításokat el kell végezni!

3. Új üzemi-kiszolgáló épület

A fenntartó, a kulturális kormányzat 1997-re végre felismerte, illetve elfogadta azon érvelésünket, hogy a jelenlegi raktári-muzeológiai és szociális adottságok között a múzeumépítés tovább nem folytatódhat. A mostoha körülmények már a kulturális örökség javainak őrzését, kezelését veszélyeztették.

1998 tavaszán megkezdődött az a központi kormányzati beruházás, mely eredményeképpen létrejön egy korszerű, a 21. század kihívásainak is eleget tevő üzemi-szociális épületkomplexum. Ez a 6800 m²-es, 126 m hosszú objektum végre méltó raktári körülményeket teremt épület- és műtárgybázisunknak (cca. 4000 m²), igazán korszerű restau-

ratori blokk készül, az egyes munkafolyamatok (asztalos, ács, kovács stb.) racionális szervezeti formák közé kerülnek, új archívum, könyvtár és konferenciahelyiségek is segítik a tudományos munkát. Emberi léptékű és minőségű szociális helyiségek sora (öltözők, vendégház, ebédlő, munkaszobák) biztosítja majd a jó munkatársi közérzetet és eredményes munkát. Az építkezés I. üteme 1999. május 31-én, a II. üteme terveink szerint 2001 szeptemberére készül majd el.

4. Oktatási-közművelődési központ

A fejlett európai trendeket követve csak akkor lesz igazán korszerű az ismeretátadásunk, a múzeumi közművelődésünk, ha azok tárgyi és szellemi, illetve pénzügyi alapjait megteremtjük. Mivel az a terület effektív pénzbevételt hoz, így az intézményi költségvetésből mind nagyobb arányú kötelezettségvállalást biztosítunk a számukra.

Megindult egy személyi fejlesztés is, mely értelmében egyetemet végzett, a néprajzot is megismert fiatal szakembereket foglalkoztatunk, akik több idegen nyelvet is beszélnek.

1998. január 1-től a Szabadtéri Néprajzi Múzeum területe része lett az újonnan létrehozott Duna–Ipoly Nemzeti Parknak. A Nemzeti Parkkal összefogva komoly esélyekkel pályázunk egy cca. 1500 m²-es oktatási központ felépítésének összegére (cca. 300 MFT), melyet a KTM finanszírozna. Ez a központ egyrészt szolgálná a nemzeti parkot, s annak küldetését: környezet- és természetvédelem, műemlékvédelem stb.; másrészt felvállalná a múzeumi oktatás-közművelés számtalan területét is. Oktató- és foglalkoztató helyiségek sora, időszaki kiállítótermek, munkaszobák, szabadtéri színpad (1000 személyes) és egyéb funkcionális helyiségek tennék ki az említett alapterületet.

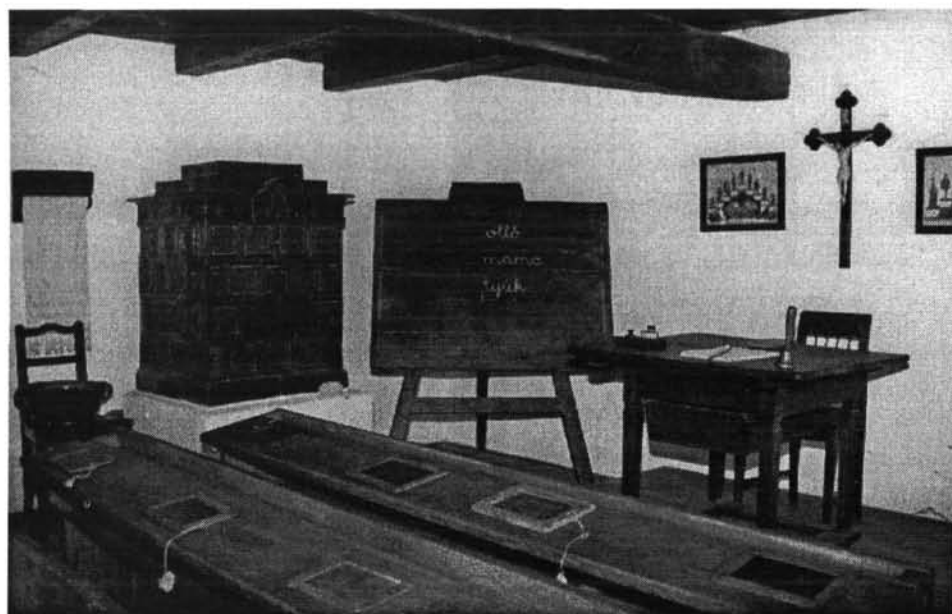
Az igény ilyen oktatási központra óriási. A NAT elindult 1998-ban, melynek kiemelt része a környezeti nevelés, a néprajz és az épített környezet objektumainak védelme. Alsó- és középfokú iskolák, felsőfokú tanintézetek sora várja már, hogy élhessenek a múzeum nyújtotta szolgáltatásokkal. S ami nagyon fontos: ezzel az épülettel megtisztíthatnánk az autentikus miliőt sugárzó tájegységeinket, állandó kiállításainkat olyan oda nem illő elemektől (pl. foglalkoztató az egykori istállóban, mozi a tisztaszobában stb.), melyek a kényszer szülte szükségből üzemelnek. A múzeum adná a maga tiszta, eredeti értéket közvetítő kiállításait, míg ennek „lefordítása”, közérthetővé tétele folytathatna az oktatási központban.

Folytathatnám a sort még számos elképzelésünk és terveink ismertetésével: pl. nagy befogadóképességű étterem-fogadó felépítése, szálloda, utak, infrastruktúra, új múzeumi bolt építése, pihenőpark, játszótér, történeti szántóföldek kialakítása stb., de hely és idő hiányában nem teszem.

Összegzésül csak annyit, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum felnőtt korba lépett. A társadalmi elvárások, az európai határok következtében kinőtte már a „falumúzeum” kereteit. Egy felmérés szerint a világon jelenleg az ún. „folk múzeumok”, szabadtéri múzeumok a legnépszerűbbek és leglátogatottabbak. Az általuk nyújtott komplex kiállítási forma, a varázs, az ismeretek ilyen átfogó közvetítésének lehetősége óriási kihívás. Nekünk mind koncepcionálisan, mind szemléletében, mind pedig infrastruktúrában olyan múzeumot kell kialakítanunk, mely ezeknek az elvárásoknak eleget tud tenni.

16. kép. A sükösi lakóház az Alföld tájegységben

17. kép. A kondorfai iskola a Nyugat-Dunántúl tájegységben

IRODALOM

Balassa M. Iván

1972 A Néprajzi Falu az Ezredéves Kiállításon. *Ethn.* LXXXIII. 553–572.

1973 A rekonstrukció és másolat kérdése a szabadtéri néprajzi múzeumok építésében. *Műemlékv.* XVII. 171–175.

1984a Die Geschichte der ungarischen Freilichtmuseen – The History of Hungarian Open Air Museums. In: *Verband europäischer Freilichtmuseen – Tagungsbericht Ungarn 1982.* 65–75.

1989 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum története. In: *Selmeczi Kovács Attila* (szerk.): *Néprajz a magyar múzeumokban.* 29–47. Budapest–Szolnok

Barabás Jenő–Szolnoky Lajos

1967 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos tervének vázlata. Kézirat. Budapest

Bíró Friderika

1980 Zala és Vas megye paraszti ház- és lakáskultúrája a 19. században. (A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Nyugat-Dunántúl tájegysége.) *Ház és Ember* 1. 53–77. Szentendre

1993 A Nyugat-Dunántúl tájegység. *Téka* 1993/1. 13–50.

Cseri Miklós

1988 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Katalógus. 8. lap (magyar, angol, német nyelven) Szentendre

1989 Szabadtéri múzeumok és tájházak Magyarországon. *IPV* kiadvány (angol, német, francia, olasz, magyar nyelven) 45. lap. Budapest

1991 Tanulmányúton a walesi Szabadtéri Múzeumban. *TÉKA* 1991/2. 32–47. Szentendre

1992 Az életmód bemutatásának lehetőségei a szabadtéri múzeumokban. In: *Kultúra és tradíció. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére* (Szerk.: *Viga Gyula*) II. 705–716. Miskolc

1997 Szabadtéri múzeumok Horvátországban. In: *TÉKA* 1997. 1–2. 36–40. Szentendre

Cseri Miklós–Füzes Endre (szerk.)

1997 Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Katalógus. Szentendre

K. Csilléry Klára

1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulásának előtörténete. *Ház és Ember* 1. 9–33.

H. Csukás Györgyi

1984 A Bakony és a Balaton-felvidék népi építészet. (A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közép-Dunántúl tájegysége.) *Ház és Ember* 2. 21–61. Szentendre

Füzes Endre

1997 A népi építészeti emlékek védelme. In: *Magyar Néprajz* IV. 309–333. Budapest

Hoffmann Tamás

1970 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre) telepítési terve és épületjegyzéke. Kézirat. Budapest

Kecskés Péter

- 1976 A történetiség elve és gyakorlata a szabadtéri néprajzi múzeumok létesítésében. Kézirat. Szentendre
1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos előkészítése és telepítési terve. Ház és Ember 1. 35–50.
1982 Szentendre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum II. (Mándoki templom) TKM 119. sz. Budapest

Kecskés Péter (szerk.)

- 1989 Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén. Budapest

Kurucz Albert–Balassa M. Iván–Kecskés Péter (szerk.)

- 1987 Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon. Budapest

Sabján Tibor

- 1989 Szentendre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum V. A vámosoroszi szárazmalom. TKM 347. sz. Budapest

Vargha László

- 1959 A magyar szabadtéri néprajzi múzeum elvi és gyakorlati kérdései. In: Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum ankét. MTA Társ. K. IX. 3–4. 325–367.
1967 Az anyag és a hely eredetiségének szempontja a népi építészet emlékeinek védelme során. In: A Velencei Carta és a magyar műemlékvédelem. (Bp. 1965. okt. 25–26.) Az ICOMOS magyar tagozatának kiadványa 1. 157–175. Budapest
1985 Adatok a szabadtéri gyűjtemények magyarországi történetéhez (Az 1938–1940 között megrendezett budapesti mezőgazdasági kiállítások parasztházai). Ház és Ember 3. 99–110. Szentendre

Zentai Tünde

- 1990 Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Katalógus. Szentendre

Zippelius, Adelhart

- 1974 Handbuch der europäischen Freilichtmuseen. Köln

THE THIRTY YEARS OLD HUNGARIAN OPEN AIR MUSEUM IN SZENTENDRE Achievements and tasks

The Hungarian Open Air Museum in Szentendre is the second largest ethnographic museum institution in Hungary. It was founded on 1st February 1967. When the planned nine regional units (Upper-Tisza Region, a Highland Market Town, Northern Hungary, The Central Tisza Region, The Great Hungarian Plain, Southern Transdanubia, The Balaton-Uplands, Western Transdanubia, and the Kisalföld in North-Western Hungary) are ready, they will preserve the Hungarian architectural traditions of the 18th–20th centuries as our historical heritage.

The Hungarian Open Air Museum was called into existence rather belatedly in comparison with Scandinavian and Western European open air museums. One of the consequences of this was, however, that the earlier pitfalls in respect of historicity, fidelity in material and structure, as well as the techniques of relocation could be avoided and its own, up-to-date, scientific concept could be developed.

In the past decades the methods of constructing open air museums, the practice of relocating the selected buildings have developed in Hungary too. Result of this complicated and complex procedure, is the building, respectively the whole „village” or region as they appear to the visitor, demonstrating the specific characteristics of a past civilization.

So far, we have completed the Upper Tisza Region (1974), Kisalföld (1987), the Western Transdanubia regions (1993) and the construction of the group of buildings of the market town in the Great Hungarian Plain is fast progressing.

Besides the museum building, demands have arisen regarding the renewal of the museum. The enlargement of its scientific idea is also necessary in geographical sense (folk architecture of the Hungarians in the Carpathian-basin) thematically (involving other classes of society) and also in the age (the architectural demonstration of the middle and end of the 20th century).

The renewal of the available infrastructure became also necessary. The museum will be enlarged by a new up-to-date service building between 1998–2001. The museum-development has also been speeded up: the Balaton-Upland Region with its 27 buildings will be ready by the time of the central festival in 2000.

The modernization of the infrastructure of public service, transport, meals and programmes was also necessary. In consequence of the above, by the end of the century, the Hungarian Open Air Museum is moving on in speeded time and with powerful dynamism in order to become an European level museum managing not only the matters of protecting the national cultural heritage but important educational and cultural tasks too.

Miklós Cseri